

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
С. Македонија

Воронешки државен универзитет
Русија

Универзитет имени Гоце Делчева,
г. Штип, С. Македонија

Воронежский государственный университет
Россия

Goce Delcev University in Stip,
N. Macedonia

Voronezh State University
Russia

Петта меѓународна научна конференција

Пятая международная научная конференция

Fifth International Scientific Conference

ФИЛКО FILKO

ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ

ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ

PHILOLOGY, CULTURE AND EDUCATION

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
СБОРНИК СТАТЕЙ
CONFERENCE PROCEEDINGS

8-9 октомври 2020 / 8-9 октябрия 2020 / 8-9 October 2020

Штип

Штип

Stip

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
С. Македонија
Универзитет имени Гоце Делчева, г. Штип,
С. Македонија
Goce Delcev University in Stip,
N. Macedonia

Воронешки државен универзитет
Русија
Воронежский государственный университет
Россия
Voronezh State University
Russia

Петта меѓународна научна конференција

Пятая международная научная конференция

Fifth International Scientific Conference

**ФИЛКО
FILKO**

ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ

ФИЛОЛОГИЯ, КУЛЬТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ

PHILOLOGY, CULTURE AND EDUCATION

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
СБОРНИК СТАТЕЙ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

8-9 октомври 2020 | 8-9 октябрия 2020 | 8-9 October 2020

Штип

Штип

Stip

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
СБОРНИК СТАТЕЙ
CONFERENCE PROCEEDINGS

ФИЛКО
FILKO

Јазично уредување

Даница Атанасовска-Гаврилова (македонски јазик)
Марјана Розенфелд (руски јазик)
Билјана Иванова (англиски јазик)
Снежана Кирова (англиски јазик)
Татјана Уланска (англиски јазик)

Техничко уредување

Костадин Голаков
Наташа Сараfoва
Ирина Аржанова
Кире Зафиров

Адреса на организацискиот комитет:

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Филолошки факултет

ул. „Крсте Мисирков“ бр. 10-А

Пош. фах 201, Штип - 2000, Р. Македонија

Воронешки државен универзитет

Филолошки факултет

г. Воронеж, пл. Ленина, 10, корпус 2, к. 34, Русија

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје
316.7(062)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција филологија, култура и образование (5 ;
2020 ; Штип)

Зборник на трудови / Петта меѓународна научна конференција ФИЛКО
филологија, култура и образование, 8-9 октомври 2020, Штип = Сборник
статей / Пятая международная научная конференция ФИЛКО филология,
культура и образование, 8-9 октября 2020, Штип = Conference proceedings
/ Fifth International scientific conference FILKO philology, culture and
education, 8-9 October 2020, Stip. - Штип : Универзитет “Гоце Делчев”,
2021. - 465 стр. ; 21 см

Трудови на мак., рус. и англ. јазик. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-244-787-2

1. Напор. ств. насл.

а) Културологија -- Собири

COBISS.MK-ID 52932613

ОРГАНИЗАЦИСКИ КОМИТЕТ

Драгана Кузмановска, Филолошки факултет при УГД
Жана Грачева, Филолошки факултет при ВГУ
Весна Коцева, Филолошки факултет при УГД
Татјана А. Тернова, Филолошки факултет при ВГУ
Виолета Димова, Филолошки факултет при УГД
Генадиј Ф. Ковалов, Филолошки факултет при ВГУ
Костадин Голаков, Филолошки факултет при УГД
Лариса В. Рибачева, Филолошки факултет при ВГУ

МЕЃУНАРОДЕН ПРОГРАМСКИ КОМИТЕТ

Виолета Димова (Македонија)
Даниела Коцева (Македонија)
Драгана Кузмановска (Македонија)
Ева Ѓорѓиевска (Македонија)
Марија Кусевска (Македонија)
Силвана Симоска (Македонија)
Татјана Стојановска Иванова (Македонија)
Лариса В. Рибачева (Русија)
Софија Алемпиевиќ (Русија)
Татјана А. Тернова (Русија)
Татјана Атанасоска (Австрија)
Олег Н. Фенчук (Белорусија)
Јулиа Дончева (Бугарија)
Билјана Мариќ (Босна и Херцеговина)
Душко Певуља (Босна и Херцеговина)
Волф Ошлис (Германија)
Волфганг Моч (Германија)
Габриела Б. Клајн (Италија)
Михал Ванке (Полска)
Мајкл Рокланд (САД)
Даниела Костадиновиќ (Србија)
Селена Станковиќ (Србија)
Тамара Валчиќ-Булиќ (Србија)
Ахмед Ѓуншен (Турција)
Неџати Демир (Турција)
Шерифе Сехер Ерол Чалџшкан (Турција)
Карин Руке-Брутен (Франција)
Танван Тонтат (Франција)
Марија Рејес Ферер (Шпанија)
Технички секретар
Нагаша Сарафова
Јована Караниќиќ-Јосимовска
Ирина Аржанова
Главен и одговорен уредник
Драгана Кузмановска

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Драгана Кузмановска, Филологический факультет при УГД
Жанна Грачева, Филологический факультет при ВГУ
Весна Коцева, Филологический факультет при УГД
Татьяна А. Тернова, Филологический факультет при ВГУ
Виолета Димова, Филологический факультет при УГД
Геннадий Ф. Ковалев, Филологический факультет при ВГУ
Костадин Голаков, Филологический факультет при УГД
Лариса В. Рыбачева, Филологический факультет при ВГУ

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Виолета Димова (Македония)
Даниела Коцева (Македония)
Драгана Кузмановска (Македония)
Ева Ѓергиевска (Македония)
Мария Кусевска (Македония)
Силвана Симоска (Македония)
Татъяна Стояновска-Иванова (Македония)
Лариса В. Рыбачева (Россия)
Софья Алемпиевич (Россия)
Татъяна А. Тернова (Россия)
Татъяна Атанасоска (Австрия)
Олег Н. Фенчук (Беларусь)
Юлиа Дончева (Болгария)
Биляна Марич (Босния и Херцеговина)
Душко Певуля (Босния и Херцеговина)
Вольф Ошлис (Германия)
Волфганг Моч (Германия)
Мария Рейес Феррер (Испания)
Габриелла Б. Клейн (Италия)
Ева Бартос (Польша)
Михал Ванке (Польша)
Майкл Рокланд (США)
Даниела Костадинович (Сербия)
Селена Станкович (Сербия)
Тамара Валчич-Булич (Сербия)
Ахмед Гюншен (Турция)
Неджати Демир (Турция)
Шерифе Сехер Эрол Чалышкан (Турция)
Карин Рукэ-Брутэн (Франция)
Танван Тонтат (Франция)
Ученый секретарь
Нагаша Сарафова
Йована Караникич-Йосимовска
Ирина Аржанова

Главный редактор

Драгана Кузмановска

Языковая редакция

Даница Атанасовска-Гаврилова (македонский язык)

Марьяна Розенфельд (русский язык)

Бильяна Иванова (английский язык)

Снежана Кирова (английский язык)

Татьяна Уланска (английский язык)

Техническое редактирование

Костадин Голаков

Наташа Сарафова

Ирина Аржанова

Кире Зафиров

Адрес организационного комитета

Университет им. Гоце Делчева – Штип

Филологический факультет

ул. „Крсте Мисирков“ д. 10-А

Пош. фах 201, Штип - 2000, Р. Македонија

Воронежский государственный университет

Филологический факультет

г. Воронеж, пл. Ленина, 10, корпус 2, к. 34, Россия

Э-почта: filko.conference@gmail.com

Веб-сайт: <http://js.ugd.edu.mk./index.php/fe>

EDITORIAL STAFF

Dragana Kuzmanovska, Faculty of Philology, UGD
Zhana Gracheva, Faculty of Philology, VGU
Svetlana Jakimovska, Faculty of Philology, UGD
Tatyana A. Ternova, Faculty of Philology, VGU
Violeta Dimova, Faculty of Philology, UGD
Genadiy F. Kovalyov, Faculty of Philology, VGU
Kostadin Golakov, Faculty of Philology, UGD
Larisa V. Rybatcheva, Faculty of Philology, VGU

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

Daniela Koceva (Macedonia)
Dragana Kuzmanovska (Macedonia)
Eva Gjorgjievska (Macedonia)
Marija Kusevska (Macedonia)
Silvana Simoska (Macedonia)
Tatjana Stojanovska-Ivanova (Macedonia)
Violeta Dimova (Macedonia)
Larisa V. Rybatcheva (Russia)
Sofya Alempijevic (Russia)
Tatyana A. Ternova (Russia)
Tatjana Atanasoska (Austria)
Oleg N. Fenchuk (Belarus)
Yulia Doncheva (Bulgaria)
Biljana Maric (Bosnia and Herzegovina)
Dushko Pevulja (Bosnia and Herzegovina)
Wolf Ochlies (Germany)
Wolfgang Motch (Germany)
Gabriella B. Klein (Italy)
Ewa Bartos (Poland)
Michal Wanke (Poland)
Danijela Kostadinovic (Serbia)
Selena Stankovic (Serbia)
Tamara Valchic-Bulic (Serbia)
Maria Reyes Ferrer (Spain)
Ahmed Gunshen (Turkey)
Necati Demir (Turkey)
Şerife Seher Erol Çalışkan
Karine Rouquet-Brutin (France)
That Thanh-Vân Ton (France)
Michael Rockland (USA)
Conference secretary
Natasha Sarafova
Jovana Karanikic-Josimovska
Irina Arzhanova
Editor in Chief
Dragana Kuzmanovska

Language editor

Danica Atanasovska-Gavrilova (Macedonian)
Maryana Rozenfeld (Russian)
Biljana Ivanova (English)
Snezana Kirova (English)
Tatjana Ulanska (English)

Technical editing

Kostadin Golakov
Natasha Sarafova
Irina Arzhanova
Kire Zafirov

Address of the Organizational Committee

Goce Delcev University - Stip

Faculty of Philology

Krste Misirkov St. 10-A

PO Box 201, Stip - 2000, Republic of Macedonia

Voronezh State University

Faculty of Philology

10 pl. Lenina, Voronezh, 394006, Russia

E-mail: filko.conference@gmail.com

Web-site: <http://js.ugd.edu.mk./index.php/fe>

СОДРЖИНА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1. Suzana R. Bunčić - ANDRIĆ'S EARLY STORIES WITH ELEMENTS OF ALLEGORY AND SATIRE	13
2. Катерина Видова - ГЛАГОЛСКИОТ ПРИЛОГ ВО УЛОГА НА ПРИЛОШКА ОПРЕДЕЛБА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК И НЕГОВИТЕ АНГЛИСКИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ	19
3. Ана Витанова - Рингачева - СОБИРАЧИТЕ НА МАКЕДОНСКОТО НАРОДНО ТВОРЕШТВО ОД ЦЕПЕНКОВ ДО ДЕНЕС (НА 100-ГОДИШНИНАТА ОД СМРТТА НА МАРКО ЦЕПЕНКОВ)	27
4. Бранка Гривчевска - МОДУЛАЦИЈАТА КАКО ПРЕВЕДУВАЧКА ПОСТАПКА ВО МАКЕДОНСКИОТ ПРЕВОД НА РОМАНОТ „ПАЛОМАР“ ОД ИТАЛО КАЛВИНО	33
5. Сашка Грујовска-Миланова - ИНТЕГРАЦИЈА НА ГЕРМАНИЗМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	43
6. Јованка Денкова - СОЦИЈАЛНИТЕ РАСКАЗИ НА АНТОН ПАВЛОВИЧ ЧЕХОВ И БОРИС БОЈАЦИСКИ	49
7. Марија Ѓорѓиева Димова - ИНТЕРДИСКУРЗИВНИТЕ ДИЈАЛОЗИ НА ЛИРИКАТА.....	57
8. Ивана Ѓорѓиева, Александар Нацов - ГАСТРОНОМСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ИСТОЧНИОТ РЕГИОН НА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....	69
9. Биљана Иванова, Драгана Кузмановска, Снежана Кирова ПРЕДНОСТИ ПРИ УЗУЧУВАЊЕТО НА СТРАНСКИ ЈАЗИК ОД НАЈМАЛА ВОЗРАСТ	75
10. Билјана Ивановска, Марија Кусевска, Цвета Мартиновска Банде ЈАЗИЧЕН КОРПУС НА МАКЕДОНСКИТЕ ИЗУЧУВАЧИ ПО АНГЛИСКИ И ГЕРМАНСКИ КАКО СТРАНСКИ ЈАЗИЦИ	79
11. Лела Ивановска - КРЕАТИВНОСТА ВО НАСТАВАТА ПО АНГЛИСКИ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ ЈАЗИК	87
12. Natka Jankova Alagjovska - INTERCULTURAL COMMUNICATION CONGITION OF ENGLISH LANGUAGE TEACHERS IN OUR COUNTRY AND ABROAD	95
13. Сашка Јовановска - УСВОЈУВАЊЕ ВТОР ЈАЗИК- ПЕДАГОШКА ГРАМАТИКА	105
14. Луси Караниколова-Чочоровска - „ПРОСВЕТИТЕЛСТВОТО ВО ЈУЖНОСЛОВЕНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ“ (ПРЕГЛЕД)	113
15. Карначук Ирина Јурьевна - ПОРЯДОК СЛОВ И ИНВЕРСИЈА КАК СПОСОБИ ВЪРАЖЕНИЯ ЕКСПРЕССИВНОСТИ	119
16. Милена Касапоска-Чадловска - ГРАМАТИКАТА ВО УЧЕБНИЦИТЕ ПО ФРАНЦУСКИ ЈАЗИК ЗА СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ	123
17. Лидија Ковачева - ДЕМОНОЛОШКИТЕ ПРЕТСТАВИ КАЈ АСИРЦИТЕ И БАБИЛОНЦИТЕ	133
18. Славчо Ковилоски - ПРОТОТИПИ НА ЖЕНСКИ ЛИКОВИ ВО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ И ФОЛКЛОРОТ ОД XIX ВЕК	141
19. Весна Кожинкова - РЕФЕРЕНЦИЈАЛНОСТА ВО РОМАНОТ „МЕМОАРИТЕ НА АЛБЕРТ АЛНШТАН“ ОД КИРЕ ИЛИЕВСКИ.....	149

20. Кристина Костова, Марија Крстева, Наталија Попзарјева, Крсте Илиев, Драган Донеv - ДРАМАТА ВО СРЕДЕН ВЕК КАКО ОСНОВА ЗА ОЗНАЧУВАЊЕ НА КУЛТУРНИОТ ИДЕНТИТЕТ ВО АНГЛИЈА	155
21. Мирјана Коцалева, Александра Стојанова, Билјана Златановска, Наташа Стојковиќ - ПРИМЕНА НА РАЗЛИЧНИ МЕТОДИ НА УЧЕЊЕ НА ИНФОРМАТИЧКИТЕ ПРЕДМЕТИ	163
22. Весна Коцева - ГЛАВНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА КОМУНИКАТИВНИОТ ПРИСТАП	169
23. Весна Коцева, Марија Тодорова - ОСНОВНИ НАЧЕЛА НА ПРИРОДНИОТ ПРИСТАП НА КРЕШЕН И ТЕРЕЛ	177
24. Даниела Коцева, Шукрије Барути, Снежана Мирасчиева - ЈАЗИКОТ И ГОВОРОТ ВО ФУНКЦИЈА НА ОПШТЕСТВЕНА И ИНДИВИДУАЛНА АДАПТАЦИЈА	183
25. Даниела Коцева, Снежана Мирасчиева - РЕФЛЕКСИЈАТА НА ОДДЕЛНИ ТЕЛЕВИЗИСКИ СОДРЖИНИ И ПОЈАВАТА НА НАСИЛСТВО КАЈ ДЕЦАТА	191
26. Драгана Кузмановска, Лидија Ристова, Биљана Иванова МОЌТА НА ФРАЗЕОЛОГИЗМИТЕ ВО СВЕТОТ НА РЕКЛАМИТЕ	199
27. Marija Kusevska - WHERE DIRECTNESS AND INDIRECTNESS RESIDE	207
28. Лидија Лумпова - СООТНОШЕНИЕ ГОЛОСА АВТОРА И ГОЛОСОВ ГЕРОЕВ В ХУДОЖЕСТВЕННИХ СИСТЕМАХ ТОЛСТОГО И ДОСТОЕВСКОГО (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА -ЭПОПЕИ Л.Н. ТОЛСТОГО «ВОЙНА И МИР», РОМАНОВ Ф.М. ДОСТОЕВСКОГО «ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ», «ИДИОТ», «БРАТЪЯ КАРАМАЗОВЫ»)	215
29. Ранко Младеноски - ХИПОТЕКСТОТ ВО ПОЕЗИЈАТА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ	223
30. К.А. Нагина - ТВОРЧЕСТВО Л.Н. ТОЛСТОГО В ПРОСТРАНСТВЕ СОВРЕМЕННОГО ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ	233
31. Георгий Недюрмагомедов - ФОРМИРОВАНИЕ МЕТАПРЕДМЕТНЫХ УМЕНИЙ УЧАЩИХСЯ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ В ПРОЦЕССЕ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	241
32. Першина Татьяна Ивановна - ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОЕКТНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ПО ГЕОГРАФИИ	247
33. Мария Попова - РОЛЬ И ФУНКЦИИ МУЗЕЕВ В ФОРМИРОВАНИИ СОВРЕМЕННОГО ГУМАНИТАРИЯ	253
34. Vesna Prodanovska-Poposka - ACQUIRING PROPER PRONUNCIATION: AN OVERVIEW OF A SET OF EXERCISES FOR IMPROVING ENGLISH LONG /i:/ AND /u:/ VOWELS	259
35. Цветанка Ристова Магловска, Младен Мицевски ИСКУСТВЕНО УЧЕЊЕ КАКО АЛАТКА ЗА ИНСПИРИРАЊЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ВО УГОСТИТЕЛСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ	265
36. Петја Рогич, Драган Донеv - МИНАТИТЕ ВРЕМИЊА ВО БУГАРСКИОТ И МАКЕДОНСКИОТ ПРЕВОД НА „ВУЈКО ВАЊА“ ОД АНТОН ПАВЛОВИЧ ЧЕХОВ ВО ОДНОС НА МИНАТИТЕ ВРЕМИЊА ВО СРПСКИОТ ПРЕВОД	273

37. Наташа Сарафова - ВЛИЈАНИЕТО НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА И КУЛТУРНИТЕ ПОЛИТИКИ ВРЗ ВИДЛИВОСТА НА НАЦИОНАЛНИТЕ КНИЖЕВНОСТИ (Пример : Норвешка книжевност)	281
38. Наташа Сарафова, Марица Тасевска - АСПЕКТИ НА КНИЖЕВНИТЕ ИНДУСТРИИ ВО НОРВЕШКА	291
39. Simona Serafimovska - STRUCTURE OF THE ENGLISH LANGUAGE TEACHERS AT THE UNIVERSITIES IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA	297
40. Елена Владимировна Сидорова - ЛОГИЧЕСКИЕ ОШИБКИ В ПИСЬМЕННЫХ РАБОТАХ УЧАЩИХСЯ	305
41. Александра Стојанова, Мирјана Коцалева, Наташа Стојковиќ, Билјана Златановска - ПРИМЕНА НА VARK МОДЕЛОТ ВО ПРОЦЕСОТ НА УЧЕЊЕ	311
42. Анета Стојановска-Стефанова, Марија Магдинчева-Шопова - ПРЕДИЗВИЦИТЕ ОД ПОЛИТИЧКАТА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА ЗА ДРЖАВИТЕ	319
43. Aleksandra P. Taneska, Blagojka Zdravkovska-Adamova CREATING SYLLABUS AND DEVELOPING GRADING CRITERIA FOR MACEDONIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES AT SEEU ACCORDING TO NEEDS BASED ANALYSIS	327
44. Ольга Тихонова - И.В. ГЁТЕ КАК КИНОПЕРСОНАЖ: К ПРОБЛЕМЕ ДИАЛОГА ЛИТЕРАТУРЫ И КИНО	337
45. Марија Тодорова, Весна Продановска-Попоска - ГЛАСОВНИТЕ СИСТЕМИ НА ШПАНСКИОТ И НА АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК	345
46. Емилија Тодоровиќ - ОБРАЗОВАНИЕ И ПРАКТИКА: УЧЕЊЕ ПРЕКУ РАБОТА-НОВ КОНЦЕПТ ЗА ПРАКТИЧНА ОБУКА ВО ТЕХНИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ	351
47. Elena Trajanovska, Maja Gjurovikj, Biljana Ivanova - STANDARDS-BASED EDUCATION IN ACHIEVING LANGUAGE INTEROPERABILITY	357
48. Nina S. Ćeklić - NARRATIVE-STYLISTIC FEATURES IN THE NOVEL LETTERS TO DANILO KIŠ BY FILIP GAJIĆ	365
49. Уљянова Марина Алексеевна - ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ СЛОВА ВЗГЛЯД	373
50. Славица Урумова-Марковска - ПРОСВЕТИТЕЛСКИОТ ЛИК НА СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ ВО ПРЕДАНИЈАТА И ЛЕГЕНДИТЕ	383
51. С.Н. Филошкина, Ж.А. Борискина - АВТОР В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ (НА МАТЕРИАЛЕ КНИГИ Г. ГРИНА “Getting to Know the General. The Story of an Involvement”, 1984.)	391
52. Наталија Хабарова - АНГЛИЙСКИЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ	397
53. Ольга Швецова - ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ «ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОЭМЫ» А.С. МАКАРЕНКО	407
54. Васко Шутаров - КУЛТУРА И КУЛТУРНА ДИПЛОМАТИЈА ВО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЈА	415

„ПРОСВЕТИТЕЛСТВОТО ВО ЈУЖНОСЛОВЕНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ“ (ПРЕГЛЕД)

Проф. д-р Луси Караниколова-Чочоровска

Филолошки факултет
Универзитет „Гоце Делчев“-Штип

РЕЗИМЕ

Тргувајќи од нашата наставна практика, во оваа статија правиме краток, компаративен осврт на периодот на просветителството во јужнословенските литератури: српската, хрватската, словенечката и бугарската.

Се прави приказ и анализа на состојбите, најнапред во српската култура и литература, од крајот на 18-от и почетокот на 19-от век, потоа и со дејноста на Захарије Орфелин и Доситеј Обрадовиќ, како основоположници на српското просветителство, „донесено“ од Западна Европа. Потоа, се осврнуваме кон истиот период во хрватската култура, кога Е во ек т.н. Илирско движење или Хрватска народна преродба, сосема уникатно движење, типично само за Хрватска и неговиот иницијатор Људевит Гај. Следува периодот на словенечкото просветителство, автентично по многу нешта и неговиот најзначаен претставник Марко Похлин и најпосле, периодот на бугарското претпросветителство и просветителство со Паисиј Хилендарски и Софрониј Врачански.

Целта е да се претстават заедничките одлики на просветителството во овие четири, јужнословенски средини, но и нивните автентични специфичности, заедно со придобивките од оваа многу значајна епоха, а пред сè употребата на народниот јазик во книжевноста и неговиот придонес за подигањето на просветеноста и националната свест.

Клучни зборови: *просветителство, просветеност, литература, култура, народен јазик, дидактизам, национална свест*

THE ENLIGHTENMENT IN SOUTH SLAVIC LITERATURES (REVIEW)

Starting from our teaching practice, in this article we make a short, comparative review of the period of enlightenment in south Slavic literatures: serbian, croatian, slovenian and bulgarian.

Here we make a review and analysis of the situation, first in serbian culture and literature, from the late 18th and early 19th centuries, then with the activities of Zaharije Orphelin and Dositej Obradovic, as founders of serbian enlightenment, “brought” from Western Europe. Then, we look at the same period in croatian culture, Ilyrian movement or Croatian people’s revival, a completely unique movement, typical only for Croatia and its initiator Judevit Guy. Next comes the period of Slovenian enlightenment, authentic in many ways, and its most important representative, Marko Pohlin, and finally, the period of Bulgarian pre-enlightenment and enlightenment with Paisij Hilendarski and Sofronij Vracanski.

The purpose is to present the common features of the enlightenment in these four South Slavic environments, as well as their authentic specificities, together with the benefits of this very important era and the use of folk language in literature and its contribution to raising enlightenment and national awareness. .

Keywords: *enlightenment, literature, culture, folk language, didacticism, national awareness*

1. ПРИСТАП

Просветителството (француски Lumières, германски Aufklärung, англиски Enlightenment, италијански illuminismo) претставува период во европската културна историја што ги зафаќа втората половина на 17-от и речиси целиот 18-ти век. Тоа е духовно и интелектуално движење што ја истакнува вербата во умот и моќта на човекот, го ослободува човекот од предрасудите и му го покажува патот кон вистината и слободата.

Во јужнословенските култури и литератури, просветителството кое бездруго „стигнува“ од европскиот Запад, отпочнува подоцна и трае во втората половина и крајот на 18-от и почетокот, поточно првите две децении од 19-от век.

„Со просветителството, истакнува Миронска-Христовска, започнала еманципацијата, еволуцијата на човекот во однос на неговата слобода, на правата, на свеста. Еволуцијата се движела по патот на хуманизмот, а нејзин главен подвижник била книгата.“ (Миронска-Христовска, 2005: 18). Основните цели на литературата на просветителството биле критиката и поуката.

Во периодот на просветителството почнува да се дава значење на националните обележја и на традиционално националната култура. Се интензивира употребата на терминот народ, а и засилено и систематски се работи на подигањето на степенот на националната свест. „(...) Главна тенденција на просветителството била просветеност на целиот народ, па поради тоа литературата повеќе не била наменета само за добро образованите слоеви, туку за целиот народ“ (Миронска-Христовска, 2005: 21).

Јужнословенското просветителство ги поседува истите или слични белези како и европското, иако има и свои национални специфичности. Заеднички именител на просветителството во речиси сите јужнословенски средини од крајот на 18-от и почетокот на 19-от век е конечниот раскин со средновековната словенска книжевна традиција, употребата на народниот јазик во училиштата, јавниот живот и книжевноста, дидактизмот, а понекаде и подигање на степенот на развој на националната свест.

2. ОДЛИКИТЕ НА ПРОСВЕТИТЕЛСТВОТО ВО ЈУЖНОСЛОВЕНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ

2.1. Просветителството во Србија, кое почнува да се „случува“ во 70-тите години на 18-от век е „увезено“ од Запад, превенствено преку Доситеј Обрадовиќ и неговата повеќестрана дејност, која за Србите има значење на културна револуција. Имено, предуслов за оваа капитална промена во српскиот народен живот имаат реформите на Марија Терезија и Јосиф II, а се однесуваат на неутрализирање на моќното и традиционално руско влијание преку отворање граѓански училишта (наместо црковни), укинување на некои манастири,

сведување на црковните празници на минимум, отворање на српска печатница во Виена (1770). Од особено значење е т.н. Патент на толеранција, тактичко-политичка постапка на Јосиф II, со која ги изедначува пред законот сите вероисповести во земјата, а во согласност со неговата идеја, империјата да ја уреди според филозофската доктрина на просветниот апсолутизам. Овие чекори придонеле за отворање пат на новите световни влијанија и пробив на западната култура меѓу Србите. Во српската книжевност свое место наоѓаат најважните просветителски идеи: „(...) демократизација на културата, филозофска критика на стварноста, ориентација спрема моралните и политичките прашања, сфаќањето на науката како светлина која го ослободува човекот од мракот на незнаењето, осуда на верските прогони и прифаќање на толеранцијата како основа на просветната политика“ (Деретић, 1990: 75).

Ваквите идеи меѓу Србите свој одраз наоѓаат најнапред во последната фаза од работата на Захариј Орфелин (1726-1785) ,пред сè преку „Словеносрпски магазин“ (Венеција, 1768) и неговото „Житие на Петар Велики“ (1772), а потоа и целосно заживуваат преку дејноста на таткото на српската литература и култура, Доситеј Обрадовиќ.

Придонесот на Доситеј Обрадовиќ (1739-1811) за српското просветителство и српскиот културен живот е во неговата способност да ги препознае културните потреби на српскиот народ и во вистинскиот момент да го „донесе“ просветителството меѓу нив. Секако дека тоа не ќе можел да го стори без своето солидно образование, писателскиот талент и, за волја на вистината и без моќните „врски“ што ги обезбедил во времето на своето странствување низ Германија, Австрија, Италија, Франција, Англија, Русија. Доситеј Обрадовиќ е автор на познатото „Писмо до љубезниот Харалампие“ (1783), писмо до еден српски трговец во Трст, од кого бара финансиска помош за печатење на книгата „Совети на здравиот разум“. (1784) Ова Доситеево писмо претставува манифестот на просветителството во Србија, програмски текст и негова книжевно-просветителска програма. Во неа, прецизно, јасно, конкретно и мошне едноставно се третира прашањето за воведувањето на народниот јазик во писмената традиција, зашто тој е разбирлив и за најпростите и необразованите маси, но и затоа што тоа ќе даде прогресивен придонес во процесот на културното издигнување на српскиот народ. Доситеј Обрадовиќ се осврнува уште и на прашањето за верата и народноста, а поентата на неговото образложение е дека родот и јазикот се константа, а верата и законите варијабилна. Третото, крупно прашање на кое Доситеј обрнува внимание е прашањето за просвететата, која би придонела за издигнување од мракот на незнаењето. Доситеј Обрадовиќ има значење на човек – епоха во севкупната понова историја на Србите.

2.2. Периодизацијата на хрватската книжевна историја го позиционира просветителството во втората половина на 18-от век, период кога литературната продукција се именува како просветителска, класицистичка или јозефинистичка, додека пак книжевноста од првите три децении од 19-от век, а пред појавата на Илирското движење се нарекува книжевност во очи на преродбата (<https://www.lektire.hr/klasicizam-i-prosvjetiteljstvo-u-hrvatskoj/>). Најзначајните хрватски просветители, Андрија Качиќ Миошиќ (1704-1760) и Матија Антун Рељковиќ (1732-1798), пишувале дела со дидактички карактер, според еднодимензионална просветителска програма и со отсуство на критика спрема црквата. (<https://www.lektire.hr/klasicizam-i-prosvjetiteljstvo-u-hrvatskoj/>)

enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50722). Познатото дело во стих и проза на Андрија Качиќ Миошиќ „Разговор угодни народа словинског“ (1756), станало најпопуларна народна книга во Хрватска во втората половина на 18-от век, која мошне многу придонела во зацврстувањето на новоштокавските говори во писмениот јазик, додека пак обемниот труд на Матија Антун Релковиќ „Сатир или див човек“ (1762, и проширеното издание од 1779) било типичо просветителско дело, проткаено со рационалистички дух, здраворазумски морални поуки и прагматични совети. Она што хрватските просветители не успеале да го довршат во 18-от век, го продолжил и заокружил Људевит Гај (1809-1872) со покренувањето на Илирското движење, познато и како Хрватска народна преродба. Тоа е уникатно и автентично хрватско движење, по кое и книжевноста од овој период добива своја специфичност и посебност.

Имено, Илиризмот, како културно-книжевно и политичко - социјално движење, во своите осум години (1835-1843) официјално функционирање, почнува под штитот на просветителската акција за одбрана од насилната унгаризација, а завршува како движење благодарение на кое, книжевноста настапува првенствено во функција на констиуирање на модерната хрватска нација. Движењето дало големи резултати. Бил прифатен јазичкиот стандард заснован на новоштокавските говори; биле конституирани почетните правописни и граматички норми, а бил отфрлен и кајкавскиот книжевен јазик. Успеало да ја зацврсти националната свест кај Хрватите, да ја развие книжевноста на нови основи, така што токму заради тоа, за Илиризмот се говори како за хрватска народна преродба. Почесното место во овој интензивен книжевен и културен процес му припаѓа на натурализираниот Хрват Људевит Гај, авторот на првата хрватска систематска граматика „Кратка основа хорватско-словенског правописања“ (1830) и популарната хрватска песна – будница „Хорватов слога изјединење“ или „Још Хрватска ни пропала“ (1832). Секако дека просветителството не може да се поистовети со Илиризмот, иако во вториов има просветителски елементи, затоа што Илирското движење со Гуливеровски чекори го водел хрватскиот народ кон идејата за зачувување на националната независност и државна целокупност, заедно со високиот степен на подигната националната свест.

3.3. Словенечкото просветителство го опфаќа периодот од 1750 до 1809 година. Ако како критериум за појава на просветителството се земе тенденцијата за воведување на народниот јазик, тогаш, кај Словенците тоа се случува многу порано, уште во периодот на т.н. реформација, во втората половина на 16-от век, кога под влијание на протестантизмот, се случува експанзија на книжевната дејност и кога се направени своевидни напори за воведување на словенечкиот јазик во училиштата. Сепак, масовната употреба на народниот јазик започнува во епохата на просветителството. Постои своевидна дисхармонија во прецизното именување на овој период во словенечката книжевна наука, дека имено, тоа треба да биде наречено просветителство (Иван Пријател), нови знаци на националниот период (Антун Слодњак), односно просветителство со елементи на преродба (Франце Кидрич). Како и да е, просветителството во Словенија уште на самите почетоци добива национален карактер, а неговиот центар е кружокот на Марко Похлин (1735-1801). Тој е автор на „Крањска граматика“ (1768), благодарение на која, а пред сè на нејзиниот предговор, Марко Похлин се смета за основоположник на преродбенската епоха. Предговорот на граматиката

на Марко Похлин претставува програма на словенечкото просветителство, каде што „(...) во согласност со идејата за просветеноста, се истакнува дека секој народ има природно право на свој јазик и своја култура“ (Đukanović, 2010: 34). Значењето на оваа граматика е дотолку поголемо што во неа Похлин истакнува дека „(...) граматиката е едно, а поетиката сосема друго поле на знаењето, а двете се предуслов за раѓање на поезијата. Настојувал, на идните поети да им понуди модели, главно со класицистичко знаење“ (Đukanović, 2010: 34). Просветителскиот кружок на Марко Похлин бил своевидна културна институција која успеала да ги стави на дневен ред горливите прашања за словенечкиот народ од тој период: прашањето за употребата на народниот јазик во јавниот живот, училиштата, судството, приватната комуникација и негово издигање до степен на литературен јазик и, прашањето за способноста, капацитетот на словенечкиот народен јазик за со него да се одвива книжевна и културна дејност. Одговорите на Похлин и соработниците од неговиот кружок по однос на овие прашања бил сосема солиден и доволен за потоа нивната дејност да ја продолжат следбениците, претставниците на словенечкиот романтизам.

3.4. Посебноста на бугарското просветителство по однос на она од другите јужнословенски литератури се состои во своевидното степенување на неговата периодизација. Имено, во почетоците на Новата бугарска литература постои можност да се направи разлика меѓу период на т.н. предпросветителство чиј единствен претставник е Паисиј Хилендарски (1722-1773) и период на просветителство, чиј покренувач и вреден работник бил Софрониј Врачански (1739-1813). Терминот предпросветителство се однесува исклучиво на делото на Паисиј Хилендарски „Историја словенобугарска“ (1762), првонапишана книга во бугарската литература и историографија. „Целта на Паисиј е не само да даде знаења од историјата, туку и преку нив да го поттикне бугарското национално самочувство, да го распламти националното самосознание, да укаже на опасноста од елинизацијата и да ја посочи предноста од употребата на бугарскиот народен јазик“ (https://liternet.bg/publish16/p_hilendarski/index.html). Просветителските побуди на Паисиј Хилендарски, лоцирани во почетокот на втората половина на 18-от век не соодветствуваат мошне многу со оние на западноевропското просветителство, особено не преку неговото настојување првенствено да се изучува историјата на народот, поради што и потребата од употреба на народниот јазик, како врховен квалификатив на просветителството добива секундарно значење. Во секој случај, Паисиј е пионер во концептуализацијата на бугарското просветителство, кое ќе биде темелно и сестрано поддржано во завидниот опус и многукратната дејност на првиот вистински бугарски просветител, Софрониј Врачански. Тој е најпопуларната личност во периодот на бугарската национална преродба, учител и проповедник, автор на првата оригинална творба во историјата на бугарската литература, “Житие и страданија грешнаго Софронија” (1804). Дејноста на Софрониј ги содржи сите елементи на просветителството: тој ја иницира употребата на народниот јазик во училиштата и во книжевноста; тој е просветител со висока доза на дидактизам и етика во своите дела, но и прв бугарски автор кој спонтано го покренува прашањето за конституирање на идниот бугарски литературен јазик (<http://zdrasti.info/sofronij-vrachanski.html>). Софрониј Врачански ги удира темелите на новата бугарска литература-во основа дидактичка, како таква и доминантна во првата половина на периодот на просветителството. Благата

нарав на Софрониј Врачански, неговата искреност, праведноста, неговото љубопитство и стремежот за просвета и образование, со право придонеле тој заслужено да го добие првото место во новата бугарска литература.

КОМЕНТАР

Просветителството во различните јужнословенски средини има своевидни сличности во општите места – употребата на народниот јазик, дидактичноста, елементите што ја поттикнуваат националната осознаеност, но и многу автентични белези: Србите го имаат Доситеј Обрадовиќ, со сиот свој капацитет на човек-епоха, кој буквално го пренесува искуството на западноевропското просветителство. Хрватите, под власта на Марија Терезија и Јосиф II, имаат можност да отпочнат какво-такво просветителско дејствување, кое сосема успешно и среќно ќе финансира во Илирското движење, кое ќе го зацврсти јазичниот стандард и националниот идентитет. Словенците, живеат во прилично култивирани услови кога Похлин им „сервира“ просветителска програма, која и после него има кој да ја ревидира и исполни. Бугарите минуваат низ предпросветителство, за со Софрониј Врачански да го изживеат просветителството, така - речи во европска смисла на зборот.

Состојбата во Македонија е таква што, за главни и единствени претставници на просветителството ги имаме Јоаким Крчоски (1750-1820) и Кирил Пејчиновиќ, кои, при сите несреќни околности во кои се втурнати во тоа време во Македонија, како периферна провинција на Османлиската Империја, успеваат да објават, првиот вкупно пет, а вториот две книги, кои го потврдуваат отпочнатиот процес на употреба на народниот јазик и во наша средина, но и упатуваат на континуитетот во развојот на македонскиот јазик. Како и да е, колку и да е само одглас на европското и јужнословенското просветителство, тоа и во Македонија по ништо не се разликува од она во другите соседни и блиски средини.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Атанасов, Тома, Софрониј Врачански: <http://zdrasti.info/sofronij-vrachanski.html>, видено на 16.02.2020;
2. Barac, Antun (1965) Ilirizam, Pet stoljeca hrvatske knjizevnosti, Zagreb, Matica Hrvatska, Zora;
3. Gavrilović, A. (2008) Znameniti Srbi XIX veka, Drugo dopunjeno izdanje, Beograd, Naučna KMD;
4. Деретић, Ј. (1990 год.) Кратка историја српске књижевности, Београд, Београдски издавачко – графички завод;
5. Калоѓера, Горан (2014): Македонскиот 19 век, Табернакул, Скопје;
6. Đukanović, Maja (2010) Uvod u slovenacku kulturu, Filoloski fakultet, Beograd;
7. Христова, Миронска, Валентина (2005), Просветителството во Македонија, Институт за македонска литература, Скопје;
<http://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50197> (видено на 25.02.2020)
8. Prosvetiteljstvo <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50722> , (видено на 24.02.2020).
https://liternet.bg/publish16/p_hilendarski/index.html, (видено на 25.02.2020).